

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 18 września 2025 r.

Poz. 6602

Podpisany przez:

Arleta Kinga Kwiatkowska

Data: 18.09.2025 11:37:53

UCHWAŁA NR 0007.150.2025 RADY GMINY PRZYKONA

z dnia 4 września 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przykona na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r., poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1292 z późniejszymi zmianami) po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala się, co następuje.

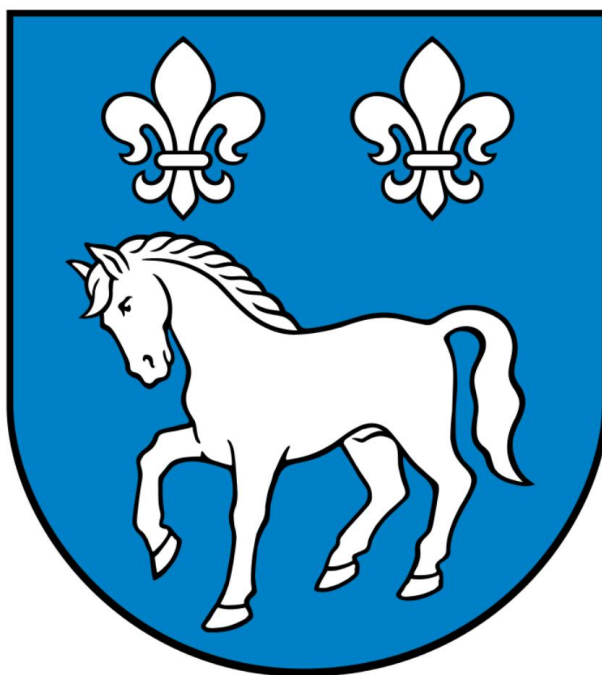
§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przykona na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Przykona.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
(-) Marek Bober

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY PRZYKONA
NA LATA 2025 – 2028**

PRZYKONA 2025

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	19
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	19
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	21
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	22
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	24
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	24
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	28
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	30
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	31
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	31
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	31
6.3. Zabytki ruchome.....	33
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	33
6.5. Zabytki archeologiczne.....	33
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	34
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	34
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	35
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia	

dla zabytków archeologicznych.....	46
7. Dziedzictwo niematerialne.....	48
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	50
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	50
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	53
8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	59
8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	60
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	61
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	64
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	66
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	66
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	66
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	67
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	68
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	68
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	72
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	73
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	74

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Przykona związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Przykona na lata 2025-2028 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Przykona na lata 2021-2024* przyjętego Uchwałą Nr 0007.241.2021 Rady Gminy Przykona z dnia 30 marca 2021 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Przykona położona jest w centralnej Polsce, w województwie wielkopolskim, na jego południowo-wschodnich terenach graniczących z województwem łódzkim, w odległości nieco ponad 160 km od Poznania. Posiada status gminy wiejskiej i stanowi jedną z dziewięciu jednostek administracyjnych powiatu tureckiego, zajmując 12 % jego powierzchni. Siedzibą władz samorządowych jest miejscowość Przykona, o średniowiecznych korzeniach, największy ośrodek osadniczy gminy zamieszkiwany przez 754 osoby, rozlokowana przy drodze krajowej nr 72, nad rzeką Teleszyną, w odległości ok. 9 km na wschód od stolicy powiatu, Turku. W latach 1975–1998 gmina należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy wynosi 111,1 km². Użytki rolne zajmują ok. 57 % obszaru gminy, stąd jej rolniczy charakter, a lasy – ok. 26 %. W gminie znajdują się również obszary objęte ochroną przyrodniczą. W północno-wschodniej części jest to Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Środkowej Warty” w sieci NATURA 2000, zaś w południowo - wschodniej części gminy Uniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu, obejmujący kompleks lasów oraz fragmenty doliny Warty wraz ze skarpą uniejowską i doliną Teleszyny.

Gminę zamieszkuje 4626 osób (dane GUS, 31 grudnia 2024 r.), co stanowi 5,5 % ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 42 os./km². Strukturę osadniczą tworzy 18 wsi sołeckich: Bądków Drugi, Bądków Pierwszy, Boleszczyn, Dąbrowa, Ewinów, Gąsin, Kaczki Plastowe, Laski, Olszówka, Posoka, Przykona, Psary, Radyczyny, Rogów, Sarbice, Smulsko, Wichertów, Żeroniczki, obejmujących 33 miejscowości.

Gmina sąsiaduje z czterema jednostkami samorządowymi, które administracyjnie należą do dwóch powiatów - tureckiego i poddębickiego:

- od zachodu z gminą Turek, powiat turecki,
- od południa z gminą Dobra, powiat turecki,
- od wschodu z gminą Uniejów, powiat poddębicki, województwo łódzkie,
- od północy z gminą Brudzew, powiat turecki.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych o łącznej długości ok. 83 km, powiatowych – 26,15 km oraz 13 km. odcinek DK 72 Łódź – Uniejów – Turek – Poznań.

Według podziału fizyczno-geograficznego Jerzego Kondrackiego, gmina położona jest w granicach Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, w południowo-zachodniej części mezoregionu Kotlina Kolska, tylko niewielki południowo-zachodni fragment gminy należy do mezoregionu Wysoczyzna Turecka. Dość urozmaicona rzeźba terenu jest charakterystyczna dla krajobrazów starogłacialnych, związanych ze zlodowaceniem środkowopolskim, obecnie w znacznym stopniu przekształcona formami pochodzenia antropogenicznego, które występują w północnej części gminy (wyróbiska poeksploatacyjne, zrehabilitowane zwałowiska zewnętrzne, osadniki wód pokopalnianych itp.), powstałe w wyniku eksploatacji złóż węgla brunatnego metodą odkrywkową przez PAK Kopalnię Węgla Brunatnego Adamów S.A. Obecnie na zrehabilitowanych terenach Grupa Energa zbudowała dużą farmę wiatrową, a w ramach kompleksowego zagospodarowania terenów pokopalnianych utworzony jest Gminny Park Energetyczny.

Na obszarze gminy występują również udokumentowane złoża pospolitego kruszywa naturalnego – złoża: Rogów II, Rogów III i Rogów IV. Gmina położona jest w dorzeczu Warty, która wyznacza wschodnią granicę gminy, a jej lewobrzeżnymi dopływami są Teleszyna i Kiełbaska, połączone w rejonie Przykona kanałem. Wody powierzchniowe uzupełnia duży zbiornik wodny „Przykona”, utworzony w zwałowisku wewnętrznym odkrywki „Adamów” w ramach górniczych prac rekultywacyjnych, w osi starego koryta Teleszyny Środkowej.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty wskazują, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w okresie średniowiecza i czasach nowożytnych. Do miejscowości wspominanych w najstarszych źródłach pisanych należą Przykona i Smulsko, o których wzmianka pojawiła się w 1136 r. w bulli papieża Innocentego II. Słomów pojawia się po raz pierwszy w dokumencie z 1362 r. Pierwsze wzmianki o parafii w Psarach pochodzą z XIV w., wiadomo też, że Boleszczyń również należał do arcybiskupów gnieźnieńskich, a parafia została tutaj erygowana przed 1462 r. Pierwsze zapiski o wsi Kaczki Plastowe pojawiają się w 1494 r., zaś Gąsin wzmiankowany jest w 1665 r.

Po II rozbiórce Polski, w 1793 r. tereny gminy znalazły się w zaborze pruskim, wówczas też nastąpił stopniowy napływ ludności niemieckiej, po której śladem są cmentarze ewangelickie. Od 1806 r. do 1815 r. wspomniane tereny znajdowały się w Księstwie Warszawskim. Po kongresie wiedeńskim weszły w skład Królestwa Polskiego w zaborze rosyjskim, który trwał do I wojny światowej. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”, a nazwę Przykona zmieniono na Hohenberg. Hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie, w tym społeczność żydowska, zamordowana w hitlerowskim obozie zagłady Kulmhof – Chełmno nad Nerem.

Po zakończeniu działań wojennych w styczniu 1945 r. rozpoczął się proces tworzenia instytucji władzy lokalnej. Rozpoczął się też nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX w., szczególnie intensywny od lat 60. XX w., wraz z odkryciem w rejonie złóż węgla brunatnego, których eksploatacja na odkrywcę „Adamów” była ważkim czynnikiem sprawczym zachodzących w gminie przemian gospodarczych i jej rozwoju. Obecnie podejmowane działania samorządu gminnego podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto wspomnieć, iż gmina związana jest z biografią znanych postaci historycznych, np. Wichertów jest miejscem urodzenia w 1848 r. Edmunda Leopolda Świdzińskiego herbu Półkozic, późniejszego generała piechoty armii Imperium Rosyjskiego, naczelnika Komitetu Organizacyjnego Legionów Polskich formowanych w 1915 r. u boku wojsk rosyjskich, zmarłego w 1919 r. w Kijowie, odznaczonego pośmiertnie Polskim Krzyżem Niepodległości, pozytywnie ocenianego przez historyków wojskowości.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.:

- na budynku urzędu w Przykonie zamontowano pamiątkową tablicę w hołdzie *„Poległym w walce za wolność naszej Ojczyzny”*,
- w Boleszczynie przed świątynią umieszczono głaz z tablicą pamiątkową w hołdzie *„Bohaterom za bezcenny dar Ojczyzny poległym w walce za wolność naszej Ojczyzny”*.
- na placu Zespołu Szkół w Przykonie znajduje się obelisk upamiętniający przystąpienie Polski do Unii Europejskiej z inskrypcją *„Europa potrzebuje Polski, Polska potrzebuje Europy”* i jednocześnie dedykowany *„Twórcom Konstytucji 3 Maja”*.

Zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Przykona nie są zbyt zasobne, jednak wśród nich znajdziemy zarówno zewidencjonowane stanowiska archeologiczne, jak również obiekty architektury sakralnej czy świeckiej, w tym historyczne budownictwo drewniane – znikająca już z pejzażu drewniana zabudowa mieszkalna - w wielu miejscowościach np. Bądków Drugi, Boleszczyn, Ewinów, Gąsin, Kaczki Plastowe, Posoka Smulsko, czy obecnie restaurowany wiatrak koźlak w Posoce, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego.

Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy gminy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy. Oprócz katolickich w Boleszczynie i w Psarach – tutaj m.in. znajdują się pochówki żołnierzy polskich i radzieckich poległych w czasie II wojny światowej oraz rodziny Kozaneckich, właścicieli majątku Zimotki – również znajduje się cmentarz ewangelicki w Sarbicach, z częściowo zachowanymi nagrobkami, uporządkowany, ujęty w GEZ i oznaczony w terenie tablicą informacyjną. Natomiast cmentarze ewangelickie obecnie zlikwidowane, zachowane w pamięci mieszkańców, znajdowały się

w Posoce – pozostało w terenie tylko wzniesienie oraz w Józefinie – zlikwidowany wraz z wsią wskutek prac odkrywki węgla brunatnego „Adamów”.

W wielu miejscowościach występują też małe obiekty kultowe – kapliczki i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej, np. w Sarbicach, Radyczynach, Przykonie, Smulsku, Gąsinie i innych miejscowościach

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne – są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Przykona na lata 2025-2028* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym ((Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust.

1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości,

o których mowa w pkt 1;

3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca

elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami

przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru

- parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
 - 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
 - 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
 - 5) prowadzenie badań archeologicznych;
 - 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
 - 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
 - 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
 - 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
 - 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
 - 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r., poz. 54 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r., poz. 1478 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1130 ze zm.)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy; plan ogólny jest aktem prawa miejscowego (art. 13a ust. 1 i ust. 7),
- c) ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j),

d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),

e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża

się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2024 r., poz. 725 ze zm.)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska

w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zm.)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja

administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470). Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny. Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych

w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:
 - model i system wartościowania zabytków;
 - plany zarządzania dla pomników historii;
 - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
 - system bezpieczeństwa zabytków;
 - projektowanie konserwatorskie.
2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
 - cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
 - wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
 - rozwój portalu zabytek.pl.
4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
 - włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;

- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy

i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z 2019 r., poz. 4021).

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego

poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów poprzemysłowych, powojaskowych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycję, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi

widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleni komponowana),

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,

- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia

efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także

aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

BOLESZCZYN

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA, mur., 1818-1821 r.,
przebud. 1899 r.

PSARY

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. NAWIEDZENIA NMP, mur., 1911-1913 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BĄDKÓW DRUGI

DOM NR 15, drew., k. XIX w.

BOLESZCZYN

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA:

- a. kościół, mur., 1818-1821 r., przebud. 1899 r.,
- b. dzwonnica, mur., 1958 r.,
- c. ogrodzenie z bramą, mur., k. XIX w.,
- d. plebania, mur., pocz. XX w.,
- e. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. ogrodzenie z bramą, mur., 1 poł. XX w.

DOM NR 55, drew., 1900 r.

DOM NR 62, drew., 1913 r.

EWINÓW

DOM NR 3, drew., 1903 r.

DOM NR 11, drew., pocz. XX w.

DOM NR 29, drew., 190 r.

GĄSIN

KAPLICZKA, mur., 1920 r.

DOM NR 35, drew., 1 ćw. XX w.

DOM NR 38, mur., 1 ćw. XX w.

KACZKI PLASTOWE

DOM NR 28, drew., 1918 r.

PAULINÓW

DOM NR 13, drew., 1896 r.

POSOKA

DOM NR 5, drew., k. XIX w.

DOM NR 15, drew., k. XIX w.

DOM NR 18, drew., 1 ćw. XX w.

DOM NR 20, drew., 1930 r.

DOM NR 21, drew., 1860 r.

DOM NR 29, drew., 1870 r.

WIATRAK KOŻŁAK, drew., XIX w.

PRZYKONA

KAPLICZKA, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 4, ul. Słoneczna, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 42, ul. Słoneczna, drew., ok. poł. XX w.

PSARY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. NAWIEDZENIA NMP:

a. kościół, mur., 1911-1913 r.,

b. ogrodzenie z bramą, mur., pocz. XX w.,

c. plebania, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

a. cmentarz, pocz. XIX w.,

b. ogrodzenie z bramą, mur., 1 poł. XX w.

RADYCZYNY

DOM NR 17, drew., 1912 r.

DOM NR 20, drew., 1905 r.

DOM NR 27, drew., 1930 r.

DOM NR 28, drew., k. XIX w.

DOM NR 31, drew., 1 ćw. XX w.

SARBICE

KAPLICZKA, mur., pocz. XX w.

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ok. poł. XIX w.

DOM NR 30, drew., k. XIX w.

SMULSKO

KAPLICZKA, mur., l. 30 XX w.

DOM NR 48, drew., 1897 r.

ŻERONICZKI

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 3 ćw. XIX w., rozbud. XIX/XX w.,

b. pozostałości parku, k. XIX w.

6.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome na terenie gminy Przykona stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych. Obiekty zewidencjonowane, nie wpisane do rejestru zabytków.

Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Boleszczynie pochodzi w większości z pocz. XX w.; ołtarz boczny, chrzcielnica, neogotycki prospekt organowy z instrumentem, feretrony.

W skład wyposażenia i wystroju kościoła par. p.w. Nawiedzenia NMP w Psarach wchodzi m.in. ołtarz główny z 1913 r. zdobiony portretami 12 apostołów autorstwa Eligiusza Niewiadomskiego, rokokowy ołtarz boczny w kaplicy z 3 ćw. XVIII w., ołtarz boczny prawy z XVIII/XIX w., prospekt organowy z 1906 r., XIX-wieczne feretrony, polichromia w prezbiterium Eligiusza Niewiadomskiego z 1914 r., w nawie głównej Konstantego Mackiewicza z 1934 r.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Przykona nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono też parków kulturowych.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub

podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Przykona jest jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to grodzisko stożkowate w miejscowości Trzyszcze (st. 2, ob. AZP 61-44/4), wpisane do rejestru zabytków pod numerem rejestru 416/Wlkp/C decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 01.06.2011 r.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Przykona znajdują się dwa udokumentowane stanowiska o własnej formie krajobrazowej:

1. Grodzisko stożkowate w miejscowości Trzyszcze (wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod numerem rejestru 416/Wlkp/C

z dnia 01.06.2011 r.). Grodzisko ma średnicę u podstawy około 35 m, średnicę górną około 15 m, wysokość 4,5 m, otoczony jest fosą o szerokości około 6 m i słabo rysującym się wałem. Stanowisko było badane wykopaliskowo w latach 70. XX wieku. Uzyskano wówczas duże ilości materiału archeologicznego, między innymi elementy uzbrojenia (w tym pugiinał tarczowy), ostrogi, zgrzebla i fragmenty ceramiki. W trakcie badań ustalono, że gródek powstał najprawdopodobniej w początkach XIV w. i spłonął w trakcie walk w 2 połowie XIV w.

2. Grodzisko pierścieniowate wraz z dwoma podgrodziami (jedno zlokalizowane jest po południowej stronie grodziska na niewielkim wzniesieniu, drugie położone jest po północnej stronie grodziska) w miejscowości Ewinów, datowane na wczesne średniowiecze. Stanowisko położone jest wśród łąk w dolinie Warty. Grodzisko ma kształt owalny (średnica około 150 m x 70 m, wysokość wałów do 6 m). Wewnątrz wałów znajduje się naturalne, podłużne wzniesienie, sięgające poziomu wału. Wał wzniesiono w konstrukcji rusztowej. Od zewnątrz wzmocniono pionowymi palami. W trakcie badań stwierdzono brak wyraźnych śladów osadnictwa stałego wewnątrz grodu. W bardzo krótkim czasie od momentu powstania, a możliwe, że nawet w trakcie budowy, gród został spalony.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Przykona został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) w latach 70., 80. i 90. XX wieku. AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Dotychczas na omawianym terenie zewidencjonowano następujące stanowiska archeologiczne, przedstawione w tabeli poniżej:

Obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejscowości	Miejscowość	Uwagi
060-044	59	2	Posoka	
060-044	60	3	Posoka	
060-044	61	4	Posoka	
060-044	62	5	Posoka	
060-044	63	6	Posoka	
060-044	64	7	Posoka	
060-044	65	8	Posoka	
060-044	66	1	Aleksandrów	
061-043	35	4	Laski	
061-043	36	3	Laski	
061-043	37	5	Laski	
061-043	38	2	Laski	
061-043	39	1	Laski	
061-043	40	10	Rogów	
061-043	41	9	Rogów	
061-043	42	8	Rogów	
061-043	43	7	Rogów	
061-043	44	6	Rogów	
061-043	45	5	Rogów	
061-043	46	4	Rogów	
061-043	47	3	Rogów	
061-043	49	1	Rogów	
061-043	50	7	Przykona	
061-043	51	8	Przykona	
061-043	52	6	Rogów	
061-043	53	5	Psary	
061-043	54	4	Psary	
061-043	55	3	Psary	
061-044	1	1	Psary	
061-044	2	1	Jeziorko	
061-044	3	1	Słomów Kościelny	
061-044	2	4	Trzysze	nr rejestru 416/Wlkp/C z dnia 01.06.2011 r.
061-044	5	27	Trzysze	

061-044	6	29	Trzysze	
061-044	7	26	Trzysze	
061-044	9	24	Trzysze	
061-044	10	23	Trzysze	
061-044	11	20	Trzysze	
061-044	12	21	Trzysze	
061-044	13	22	Trzysze	
061-044	14	1	Słomów Kościelny	
061-044	15	2	Słomów Kościelny	
061-044	16	3	Słomów Kościelny	
061-044	17	1	Jeziorko	
061-044	18	2	Jeziorko	
061-044	19	3	Józefina	
061-044	20	4	Józefina	
061-044	21	5	Józefina	
061-044	22	6	Józefina	
061-044	23	1	Młyniska	
061-044	24	2	Młyniska	
061-044	25	3	Młyniska	
061-044	26	4	Młyniska	
061-044	27	5	Młyniska	
061-044	28	6	Młyniska	
061-044	29	7	Młyniska	
061-044	30	8	Młyniska	
061-044	31	9	Młyniska	
061-044	32	10	Młyniska	
061-044	33	11	Radyczyny	
061-044	34	12	Radyczyny	
061-044	35	13	Radyczyny	
061-044	36	14	Radyczyny	
061-044	37	1	Posoka	
061-044	38	1	Sarbice	
061-044	40	3	Sarbice	data niepełna

061-044	BRK_1	1	Trzysze	data niepewna
061-045	1	48	Radyczyny-Kolonia	
061-045	2	15	Radyczyny-Kolonia	
061-045	3	16	Radyczyny-Kolonia	
061-045	4	17	Radyczyny-Kolonia	
061-045	5	4	Sarbice	
061-045	6	5	Sarbice	
061-045	7	6	Sarbice	
062-043	57	11	Rogów	
062-043	58	12	Rogów	
062-043	59	13	Rogów	
062-043	60	14	Rogów	
062-043	61	15	Rogów	
062-043	62	16	Rogów	
062-043	63	2	Kaczki Plastowe	
062-043	64	1	Kaczki Plastowe	
062-043	65	3	Kaczki Plastowe	
062-043	66	4	Kaczki Plastowe	
062-043	67	5	Kaczki Plastowe	
062-043	84	2	Gąsin	
062-043	85	3	Gąsin	
062-043	86	4	Gąsin	
062-043	87	5	Gąsin	
062-043	88	6	Gąsin	
062-043	89	7	Gąsin	
062-043	90	8	Gąsin	
062-043	91	9	Gąsin	
062-043	92	10	Gąsin	
062-043	93	11	Gąsin	
062-043	94	1	Gąsin	

062-043	95	12	Gąsin	
062-043	96	1	Bądków Pierwszy	
062-043	97	2	Bądków Pierwszy	
062-043	98	3	Bądków Pierwszy	
062-043	99	4	Bądków Pierwszy	
062-043	100	9	Przykona	
062-043	101	10	Przykona	
062-043	102	1	Przykona	
062-043	103	12	Olszówka	
062-043	104	13	Przykona	funkcja niepewna
062-043	105	11	Przykona	
062-043	106	14	Olszówka	funkcja niepewna
062-043	107	15	Olszówka	
062-043	108	16	Olszówka	
062-043	109	17	Przykona	
062-043	110	18	Przykona	
062-043	111	19	Przykona	
062-043	112	20	Przykona	
062-043	113	5	Bądków Pierwszy	
062-044	1	1	Boleszczyn	
062-044	2	2	Boleszczyn	
062-044	3	3	Boleszczyn	
062-044	4	4	Boleszczyn	
062-044	5	5	Boleszczyn	
062-044	6	6	Boleszczyn	
062-044	7	7	Boleszczyn	

062-044	8	30	Ewinów	
062-044	9	31	Ewinów	
062-044	10	32	Ewinów	
062-044	11	33	Ewinów	
062-044	12	34	Ewinów	
062-044	13	35	Ewinów	
062-044	14	36	Ewinów	
062-044	15	37	Ewinów	
062-044	16	38	Ewinów	
062-044	17	39	Ewinów	
062-044	18	40	Ewinów	
062-044	19	41	Ewinów	
062-044	20	42	Ewinów	
062-044	21	43	Ewinów	
062-044	22	44	Ewinów	
062-044	23	45	Ewinów	
062-044	25	47	Ewinów	
062-044	26	1	Bądków Drugi	
062-044	27	6	Bądków Pierwszy	
062-044	28	12	Bądków Pierwszy	
062-044	29	33	Przykona	
062-044	30	32	Przykona	
062-044	31	1	Smulsko	
062-044	32	2	Smulsko	
062-044	33	3	Smulsko	
062-044	34	4	Smulsko	
062-044	35	5	Smulsko	
062-044	36	6	Smulsko	
062-044	37	7	Smulsko	
062-044	38	8	Smulsko	
062-044	39	9	Smulsko	
062-044	40	10	Smulsko	
062-044	41	11	Smulsko	
062-044	42	12	Smulsko	
062-044	43	13	Smulsko	
062-044	44	14	Smulsko	
062-044	45	15	Smulsko	
062-044	46	16	Smulsko	
062-044	47	17	Smulsko	
062-044	48	18	Smulsko	
062-044	49	19	Smulsko	

062-044	50	20	Smulsko	
062-044	51	21	Smulsko	
062-044	58	8	Bądków Pierwszy	
062-044	59	10	Bądków Pierwszy	
062-044	60	11	Bądków Pierwszy	
062-044	61	7	Bądków Pierwszy	
062-044	62	13	Bądków Pierwszy	
062-044	63	9	Bądków Pierwszy	dwór; funkcja niepewna
062-044	64	21	Przykona	
062-044	65	22	Przykona	
062-044	71	27	Przykona	
062-044	72	28	Przykona	
062-044	73	29	Przykona	
062-044	74	30	Przykona	
062-044	75	1	Wichertów	
062-044	76	2	Wichertów	
062-044	77	4	Zimotki	
062-044	78	5	Zimotki	
062-045	156	6	Ewinów	
062-045	157	7	Ewinów	
062-045	158	8	Ewinów	
062-045	159	4	Ewinów	
062-045	159	4	Ewinów	
062-045	160	1	Ewinów	
062-045	160	1	Ewinów	grodzisko pierścieniowate
062-045	161	3	Ewinów	
062-045	162	2	Ewinów	
062-045	162	2	Ewinów	
062-045	163	9	Ewinów	
062-045	163	9	Ewinów	
062-045	164	10	Ewinów	
062-045	165	11	Ewinów	

062-045	166	12	Ewinów	
062-045	167	13	Ewinów	
062-045	168	14	Ewinów	
062-045	169	15	Ewinów	
062-045	170	16	Ewinów	
062-045	171	5	Ewinów	
062-045	172	17	Ewinów	
062-045	173	18	Ewinów	

* dane przytoczone za informacjami przekazanymi przez Delegaturę w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu

Gmina Przykona leży w południowo-wschodniej części województwa wielkopolskiego. Zgodnie z podziałem Polski na jednostki fizyczno-geograficzne wg Kondrackiego, gmina geograficznie należy do Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej. Dokładniej, obszar gminy prawie w całości leży w południowo-zachodniej części Kotliny Kolskiej. Obejmuje ona rozszerzenie doliny Warty pomiędzy Kołem a Uniejowem, z wykształconymi poziomami tarasowymi. W dolinie Warty i Teleszyny dużą powierzchnię zajmuje terasa zalewowa. Są to tereny podmokłe i bagienne, a liczne torfowiska wypełniają obniżenia poziomów terasowych i starorzeczy. W dolinie Teleszyny koło miejscowości Przykona i w dolinie Warty między miejscowościami Trzysze i Radyczyny występują formy wydmore, wykształcone w postaci nieregularnych pokryw zbudowanych z drobnoziarnistych i pylastych piasków eolicznych.

Południowo-zachodnia część gminy zajmuje terasa środkowa, zbudowana z piasków i piasków ze żwirem wodnolodowcowym. Terasa wysoka występuje w rejonie miejscowości Przykona. Gmina Przykona pod względem hydrograficznym położona jest w zlewni rzeki Teleszyny i Kiełbaski, lewobrzeżnych dopływów Warty. Ponadto sieć hydrograficzną tworzą: dopływ z Witoldzina, dopływ spod Wichertowa i dopływ z Boleszczyna. Podstawowym typem gleby są pseudo-bielice, brunatne wylugowane i murszaste.

Koncentracje osadnictwa pradziejowego czy średniowiecznego czytelne są przede wszystkim wzdłuż cieków wodnych. Pozostały teren był raczej zasiedlany sporadycznie, gdyż większość stanowisk tu zarejestrowanych to niewielkie osady i ślady osadnicze. Dopiero w czasach nowożytnych obserwuje się intensyfikację osadnictwa.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie dzisiejszej gminy pochodzą z środkowej epoki kamienia - mezolitu (8000 lat p.n.e.). Są to pojedyncze znaleziska w postaci wyrobów krzemiennych. W okresie środkowej epoki

kamienia obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność.

Od tego czasu obszar ten był nieprzerwanie zasiedlony, o czym świadczą znaleziska z następnych epok, poczynając od młodszej epoki kamienia – neolitu. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Wzrost osadnictwa grup ludzkich na omawianym terenie w epoce neolitu widoczny jest zwłaszcza na przykładzie ludności kultury pucharów lejkowatych. Ludność tej kultury zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Osady ludności kultury pucharów lejkowatych rozpoznano w okolicach miejscowości Boleszczyń i Przykona.

Sporadyczne są natomiast ślady obecności na tych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby,

naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny. Wyroby brązowe docierały początkowo na te tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Z wczesnej epoki brązu znamy tylko kilka stanowisk osadniczych zlokalizowanych na terenie dzisiejszej gminy Przykona. Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać tzw. kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rógowych, zboże sprzątano sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu. Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Osadnictwo ludności kultury łużyckiej na terenie gminy widoczne jest na przykład w okolicach miejscowości Bądków, Boleszczyn, Gąsin, Przykona, Smulsko. Z terenu gminy znane są również cmentarzyska związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej (np. z okolic miejscowości Gąsin).

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie laterńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia,

zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Na obszarze dzisiejszej gminy Przykona notujemy bardzo liczne stanowiska identyfikowane jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej. Zostały one zarejestrowane między innymi w okolicach miejscowości: Bądków, Boleszczyn, Gąsin, Przykona, Rogów oraz zaplecze cmentarne (rozpoznane w okolicach miejscowości Przykona).

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Z okresu wczesnośredniowiecznego zarejestrowano na terenie gminy grodzisko w miejscowości Ewinów. Było ono jednak użytkowane bardzo krótko i spłonęło być może jeszcze w trakcie budowy. Na uwagę zasługuje znaczne zagęszczenie stanowisk wczesnośredniowiecznych związanych prawdopodobnie z zapleczem grodziska w Ewinowie. Natomiast świadectwem osadnictwa

z czasów nieco późniejszych, bo z okresu XIV wieku jest grodzisko stożkowate w miejscowości Trzysze.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Większość odkrytych stanowisk na terenie gminy Przykona znamionuje znaczący stopień zniszczenia. Wynika to z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są więc inwestycje budowlane i przemysłowe (zauważyć należy, że badania archeologiczne prowadzone na terenie gminy Przykona stwierdziły znaczne zniszczenie nawarstwień kulturowych poprzez prace budowlane prowadzone w XIX i XX.), zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg (zaplanowano między innymi w 2025 r. budowę drogi gminnej Psary – Gajówka – Laski, budowę drogi w miejscowości Psary, budowę drogi Bądków Drugi – Boleszczyn, Kaczki Plastowe, Przykonie, Radyczyny Kolonia budowę oświetlenia drogowego w miejscowości Młyniska budowę oświetlenia na terenie gminy Przykona, przebudowę chodnika i remont drogi Wichertów-Smulsko, a także modernizację drogi w Przykonie oraz budowę ciągu pieszo-rowerowego w Psarach, ul. Wiatraczna), rozbudowa sieci gazowych, wodociągowych i kanalizacyjnych (zaplanowano następujące inwestycje mogące mieć wpływ na zachowanie dziedzictwa archeologicznego: budowę kanalizacji sanitarnej w miejscowości Laski, sieć kanalizacyjna w Olszówce, rozbudowę sieci

na terenach mieszkaniowych w Laskach, przydomowych oczyszczalni ścieków, budowę kanalizacji deszczowej w Rogowie), elektrowni wiatrowych, a także wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Przebudowa układów urbanistycznych i ruralistycznych prowadzi więc do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Stąd rodzi się nieodzowna potrzeba prowadzenia prac archeologicznych nadzorujących wszelkie prace budowlane.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka (obszar gminy ma typowo rolniczy charakter ze znaczną przewagą gruntów ornych). Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu z I i II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie.

Natomiast stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

(grodzisko stożkowate zlokalizowane w miejscowości Trzyszcze - wpisane do rejestru zabytków pod numerem 416/Wlkp/C z dnia 01.06.2011 r. objęte jest ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionego stanowiska, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu – Kierownikiem Delegatury w Koninie.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe

jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dziedzictwo kulturowe gminy upowszechnia Centrum Kultury Biblioteka Publiczna Gminy Przykona, prowadząc i organizując działalność kulturalno-edukacyjną i działające przy nim: Zespół Orkiestry Dętej w Przykonie, Zespół Ludowy „Zgoda” ze Smulską.

Depozytariuszami tradycji i dziedzictwa są miejscowe Koła Gospodyń Wiejskich, np.: Przykona, Rogowo, Radyczyny, Ewinów, Gąsin, Laski, których działalność zwiększa uczestnictwo mieszkańców wsi w dziedzinie kultury i kultywowaniu folkloru. Integrują one lokalne społeczności, uczą jak łączyć przeszłość i teraźniejszość, przygotowują kulinaria w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych, również rękodzieło, które prezentują podczas lokalnych imprez w gminie czy uczestnicząc w różnych konkursach np. w Ogólnopolskim Konkursie Kulinarnym dla Kół Gospodyń Wiejskich pn. „Bitwa Regionów”.

Kulturotwórczą rolę spełniają także jednostki OSP, które funkcjonują na terenie gminy w miejscowościach: Przykona, Ewinów, Smulsko, Boleszczyn, Radyczyny i Gąsin, w tym ponad stuletnie jednostki w Boleszczynie i Przykonie. Współpracują one z różnymi organizacjami pozarządowymi i instytucjami przy organizacji imprez, zawodów sportowo-pożarniczych i wszelkich uroczystości gminnych.

Ponadto, nadal w wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, starsi mieszkańcy rozmawiają zanikającą już gwarą, również przekazują miejscowe legendy.

Widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego są uroczyste msze w święto Trzech Króli, Misterium Męki Pańskiej, procesje Bożego Ciała oraz Święto Plonów. Również organizowane imprezy, takie jak np.: Okręgowy Przegląd Gawędziarzy, Solistów Instrumentalnych i Kapel Ludowych oraz Wiejskich Zespołów Wokalno-Instrumentalnych w Przykonie, Dni Przykony, Gminne Święto Plonów, Dzień Kobiet, Festyn Sołecki, Regaty o Puchar Wójta i Amatorskie Zawody Windsurfingowe i Żeglarskie na zbiorniku „Przykona”, a także obchody świąt państwowych - rocznica uchwalenia Konstytucji 3 Maja, Gminne Obchody Święta Niepodległości. Odnoszą się one także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz

kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojonej skali działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa odnosi się również do dziedzictwa i jest symbolem tożsamości. Obecny herb Przykony, obowiązujący od 2009 r., przedstawia na błękitnej tarczy herbowej dwie białe lilie u góry (nawiązują do dawnej własności arcybiskupów) i niżej umieszczonego między nimi, kroczącego konia białego, (nawiązanie do legendy o pochodzeniu nazwy Przykona).

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę

i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególnie uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Ostatnia zmiana *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przykona* została uchwalona przez Radę Gminy Przykona Uchwałą Nr 0007.484.2023 z dnia 26 października 2023 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I. „Uwarunkowania”, rozdz. 4. „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” zamieszczono wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków, zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowiska archeologiczne.

W części II. „Kierunki”, w rozdz. 3. Przedstawiono obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

Zabytki wpisane do rejestru zabytków:

- obejmuje się ochroną zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- w obiektach wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje zakaz wyburzania, a rozbudowy, nadbudowy wymagają uzgodnienia z konserwatorem zabytków,
- prace remontowe przy zabytku wymagają jednoczesnego przeprowadzenia zabiegów konserwatorskich i rewaloryzacyjnych,
- prace budowlane, konserwatorskie i restauratorskie mogą być prowadzone jedynie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, zgodnie z zatwierdzoną przez konserwatora zabytków dokumentacją,
- obiektom wpisanym do rejestru zabytków należy zapewnić właściwą

ekspozycję, obowiązuje zakaz lokalizacji w ich otoczeniu obiektów wielkogabarytowych, stanowiących nieodpowiednią dominantę w otaczającym krajobrazie,

- wszelkie prace przy zabytkach wpisanych do rejestru wymagają uzyskania pozwolenia właściwego konserwatora zabytków.

Zabytki znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków:

- przedmiotem ochrony jest: pierwotna forma budynków, oryginalny detal architektoniczny, oryginalna substancja budowlana, zastosowane materiały,
- w odniesieniu do zespołów dworskich przedmiotem ochrony jest dodatkowo zachowany układ przestrzenny,
- wszelkie zmiany w zewnętrznej formie budynków należy uzgodnić z właściwym konserwatorem zabytków.

Wytyczne konserwatorskie dla stanowisk archeologicznych:

Przedmiotem ochrony w archeologicznej strefie konserwatorskiej są znajdujące się w niej zabytki archeologiczne: zewidencjonowane stanowiska archeologiczne znajdujące się w oznaczonych w załączniku graficznym strefach intensywnego występowania stanowisk archeologicznych, pradziejowe, średniowieczne i nowożytnie nawarstwienia kulturowe. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, konieczne jest prowadzenie badań archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie właściwego konserwatora zabytków przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokokąsowego zadania inwestycyjnego (drogi, hale przemysłowe, kopalnie, eksploatacja złóż) obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych, wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Na wszystkie prace archeologiczne należy uzyskać pozwolenie właściwego konserwatora zabytków.

Stanowisko, gródek stożkowaty w m. Trzysze, objęte jest ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Na jego terenie obowiązuje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Przykona zatwierdzony został Uchwałą Nr XV/73/03 Rady Gminy z dnia 16 grudnia 2003 r. W rozdz. I „Przepisy ogólne”, w § 11 przedstawiono szczególne warunki zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie przepisów o ochronie dóbr kultury:

1. W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołu dworsko-parkowego obowiązują:

- 1) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- 2) zachowanie zabytkowej zieleni,
- 3) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- 4) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie: lokalizacji, skali i formy,
- 5) użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu.

2. Na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązują:

- 1) historyczna parcelacja,
- 2) historyczne rozplanowanie,
- 3) zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- 4) zachowanie zabytkowej zieleni.

3. Na obszarze strefy "OW" ochrony reliktyw archeologicznych działalność inwestycyjna może być prowadzona wyłącznie pod nadzorem konserwatorskim.

W związku z tym niezbędne powiadomienie służby konserwatorskiej o planowanych w tym rejonie pracach ziemnych.

4. Na obszarze strefy "W" ochrony reliktyw archeologicznych obowiązuje zakaz jakiegokolwiek działalności inwestycyjnej.

5. Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską, oraz w bezpośrednim sąsiedztwie stref ochrony, takie jak:

- 1) w odniesieniu do zabudowy - rozbiórki, remonty, przebudowy, rozbudowy, budowy,
- 2) w odniesieniu do zieleni - wycinki, nasadzenia, prace porządkowe i pielęgnacyjne,
- 3) podziały geodezyjne,
- 4) prace ziemne,
- 5) zmiany sposobu użytkowania,
- 6) zmiany zagospodarowania

wymagają uzgodnienia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Poniżej wymieniono przedmioty ochrony konserwatorskiej, tj. wszystkie obiekty objęte ochroną konserwatorską (zabytki architektury, budownictwa, parki, cmentarze, stanowiska archeologiczne).

Zmiany planu zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów z terenu gminy zawierające zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

I. Uchwała Nr XXXIV/254/10 Rady Gminy Przykona z dnia 10 lutego 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Przykona dla działek położonych w miejscowości Psary, Przykona, Laski i Wichertów, wprowadzono następujące zapisy:

§ 9.1. Działka nr 241/3 w miejscowości Przykona i działki nr 75, 109, 111 i 177 w miejscowości Wichertów, znajdują się w strefie ochrony stanowisk archeologicznych. Wszystkie zewidencjonowane stanowiska archeologiczne oraz strefy ich występowania podlegają ochronie konserwatorskiej. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Koninie, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed

rozpoczęciem prac ziemnych.

2. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego należy wstrzymać roboty i niezwłocznie powiadomić odpowiednie organy ochrony zabytków.

II. Uchwała Nr XXXVIII/282/10 Rady Gminy Przykona z dnia 24 czerwca 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy dla inwestycji celu publicznego - eksploatacja węgla brunatnego i kopalni towarzyszących ze złoża Adamów gmina Przykona.

§14. 2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia:

- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowywania terenu,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych.

Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu - Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

3. W przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego - należy wstrzymać roboty i niezwłocznie powiadomić odpowiednie organy ochrony zabytków.

III. Uchwała Nr 0007.39.2011 Rady Gminy Przykona z dnia 18 marca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Przykona dla działek położonych w miejscowości Dąbrowa, Młyniska i Zimotki.

§ 9. 1. Tereny w miejscowości Dąbrowa, działka nr 150/2, Dąbrowa, działka nr 148/2, Młyniska, działka nr 334/3 i 334/4, Młyniska, działka nr 335 oraz w miejscowości Młyniska, działka nr 366/1, 366/2 i 367 położone są w strefie ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych

2. Tereny wymienione w ust. 1 podlegają ochronie konserwatorskiej, zgodnie z przepisami odrębnymi.

3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym w pozwoleniu na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie, które obowiązkowo należy uzyskać przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

4. W przypadku podejmowania szerokopłaszczyznowych prac ziemnych na

obszarze oznaczonym jako stanowisko archeologiczne, inwestor może przystąpić do inwestycji dopiero po uzyskaniu wytycznych konserwatorskich i określenia przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie niezbędnego zakresu badań archeologicznych.

5. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowych zadań inwestycyjnych na obszarze oznaczonym jako stanowisko archeologiczne, obowiązek przeprowadzenia:

- 1) ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- 2) badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych
- 3) stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

6. Wszystkie prace archeologiczne prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych muszą uzyskać uzgodnienie i pozwolenie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

IV. Uchwała Nr 0007.40.2011 Rady Gminy Przykona z dnia 18.03.2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Przykona dla działek położonych w miejscowości Laski, Rogów, Bądków Drugi i Ewinów.

Rozdział 4. „Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”,

§ 9.:1. Tereny w miejscowości Laski, działka nr 54/2, 352/2 i 304/3, Rogów działka nr 274, 257/6, 241, 242, 344, 310, 160, 275 oraz w miejscowości Ewinów działka nr 73/1 położone są w strefie ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.

2. Tereny wymienione w ust. 1 podlegają ochronie konserwatorskiej, zgodnie z przepisami odrębnymi.

3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym w pozwoleniu na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie, które obowiązkowo należy uzyskać przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

4. W przypadku podejmowania szerokopłaszczyznowych prac ziemnych, na obszarze oznaczonym jako stanowisko archeologiczne, inwestor może

przystąpić do inwestycji dopiero po uzyskaniu wytycznych konserwatorskich i określenia przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie niezbędnego zakresu badań archeologicznych.

5. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowych zadań inwestycyjnych na obszarze oznaczonym jako stanowisko archeologiczne, obowiązek przeprowadzenia:

- 1) ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- 2) badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- 3) stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

6. Wszystkie prace archeologiczne prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych muszą uzyskać uzgodnienie i pozwolenie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

V. Uchwała Nr 0007.50.2019 Rady Gminy Przykona z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w miejscowości Przykona.

§ 10. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznacza się na rysunku planu, strefę ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, obejmującą stanowisko 11, ob. AZP 62-43/105, w której działalność inwestycyjna musi uwzględniać przepisy odrębne.

VI. Uchwała Nr 0007.136.2020 Rady Gminy Przykona z dnia 28 stycznia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w miejscowości Dąbrowa, Młyniska, Zimotki.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego nr AZP 61-44/26 na terenach 1ML i 1KDW w granicy wyznaczonej na rysunku, w ramach której dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa sposób postępowania zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami.

VII. Uchwała Nr 0007.166.2020 Rady Gminy Przykona z dnia 23 lipca 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w miejscowości Kaczki Plastowe, Laski, Olszówka, Przykona, Rogów.

§ 12. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznacza się na rysunku planu, strefę ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk

archeologicznych, obejmującą stanowisko numer 39, ob. AZP 61-43/39, w której działalność inwestycyjna musi uwzględniać przepisy odrębne.

VIII. Uchwała Nr 0007.206.2020 Rady Gminy Przykona z dnia 16 grudnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w miejscowości Bądków Drugi, Kaczki Plastowe, Przykona, Psary, Smulsko

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego nr AZP 62-44/45 na terenie 2RM w granicy wyznaczonej na rysunku, w ramach której dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa sposób postępowania zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami.

IX. Uchwała Nr 0007.272.2021 Rady Gminy Przykona z dnia 27 lipca 2021 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębów geodezyjnych Boleszczyn, Jakubka, Jezioro, Józefina, Przykona, Psary, Zimotki

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w granicy wyznaczonej na rysunku:

1) nr 10, ob. AZP 62-43/101 – pozostałości osadnictwa ludności z epoki kamienia, ludności kultury łużyckiej, z okresu wczesnego średniowiecza oraz okresu nowożytności;

2) nr 1, ob. AZP 62-43/102 – pozostałości osadnictwa ludności kultury łużyckiej i z okresu wczesnego średniowiecza,

- w ramach których dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa sposób postępowania zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami.

X. Uchwała Nr 0007.300.2021 Rady Gminy Przykona z dnia 4 października 2021r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w miejscowości Aleksandrów, Bądków Drugi, Boleszczyn, Dąbrowa, Gajówka, Jakubka, Jezioro, Józefina, Laski, Psary, Smulsko, Zimotki

§ 16. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznacza się strefę ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego nr AZP 62-44/6, zgodnie z rysunkiem planu, w której działalność inwestycyjna musi uwzględniać przepisy odrębne.

XI. Uchwała Nr 0007.317.2021 Rady Gminy Przykona z dnia 25 listopada 2021 r.

w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w obrębach Laski, Młyniska, Psary, Rogów, Smulsko

§ 15. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych: AZP 61-44/23, AZP 61-44/24, zgodnie z rysunkiem planu, w których działalność inwestycyjna musi uwzględniać przepisy odrębne.

XII. Uchwała Nr 007.511.2024 Rady Gminy Przykona z dnia 7 lutego 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w obrębach Bądków Drugi, Bądków Pierwszy, Boleszczyn, Dąbrowa, Gajówka, Jeziorko, Kaczki Plastowe, Laski, Olszówka, Paulinów, Przykona, Psary, Rogów, Smulsko, Wichertów

§ 15. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków: AZP 61-43/45, AZP 62-43/58, AZP 62-43/96 zgodnie z rysunkiem planu, w których działalność inwestycyjna musi uwzględniać przepisy odrębne.

XIII. Uchwałą Nr 007.99.2025 Rady Gminy Przykona z dnia 12 lutego 2025 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w obrębach Dąbrowa, Gajówka, Laski, Olszówka, Przykona, Psary, Radczyni, Rogów, Sarbice, Smulsko

§ 14. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków: AZP 61-43/45, AZP 61-43/51, AZP 61-43/52, AZP 62-42/35, AZP 62-43/101, AZP 62-43/102 zgodnie z rysunkiem planu, w których działalność inwestycyjna musi uwzględniać przepisy odrębne.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych,

gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Południowo-zachodnia część gminy znajduje się w obrębie *Uniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu* utworzonego w 1986 r. Obejmuje on powierzchnię 180 km² i w całości znajduje się w granicach administracyjnych Nadleśnictwa Turek, zajmuje 25 % terenu gminy Przykona. Obszar obejmuje fragmenty doliny Warty wraz ze skarpą uniejowską i doliny Teleszyny oraz leżące między nimi wzgórze ostańcowe, sięgające 147 m n.p.m. Obszar uniejowski cechuje korzystna pod względem ekologicznym struktura użytków zielonych, lasów i pól uprawnych. W dolinach znajdują się łąki i pastwiska, a w dolinie Teleszyny duży kompleks leśny charakteryzujący się bogactwem różnych zbiorowisk leśnych. Tereny te są ostoją łośi. Lasy rosną przede wszystkim na siedlisku boru mieszanego, łęgu jesionowo-olszowego, rzadziej świetlistej dąbrowy i grądu ubogiego.

W północno-wschodniej części gminy, w dolinie Warty, znajduje się obszar specjalnej ochrony „Dolina Środkowej Warty” Natura 2000, utworzony na podstawie tzw. Dyrektywy Ptasiej Unii Europejskiej 79/409/EWG – o ochronie dziko żyjących ptaków, uchwalonej 02.04.1979 r.

Na terenie gminy Przykona znajduje się 1 pomnik przyrody – wawrzynek wilczelyko – stanowisko liczące ok. 100 roślin na pow. 0,6 ha.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego

koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Gmina Przykona posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany w 2016 r. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

Gmina Przykona nie jest zbyt zasobna w obiekty zabytkowe. Z zachowanych, do najcenniejszych należą zespoły kościelne w Boleszczynie i Psarach, pozostałości zespołu dworskiego w Żeroniczkach, dość licznie zachowane wiejskie budownictwo drewniane m.in. w Ewinowie, Posoce, Radyczynach i Smulsku oraz jedyny na terenie gminy wiatrak koźlak w Posoce.

Wieś Boleszczyn była własnością arcybiskupów gnieźnieńskich, którzy erygowali parafię przed 1462 r. W latach 1756-1761 beneficjum parafii wcielono do kolegiaty uniejowskiej. Parafia do 1818 r. należała do archidiecezji gnieźnieńskiej.

Drugi z kolei kościół parafialny, konsekrowany w 1623 r., spalił się w 1809 roku. Obecny wzniesiony w latach 1818-1821, przebudowany w 1899 r. Murowany z cegły na podmurówce kamiennej. Część główna na planie prostokąta nakryta wysokim dachem dwuspadowym, po stronie wschodniej nieco niższe, prostokątne prezbiterium. Bryłę kościoła zamyka po stronie wschodniej jednokondygnacyjna zakrystia nakryta dachem dwuspadowym. Do prezbiterium przylega od południa zakrystia nakryta dachem pulpitowym. Do nawy przylegają od północy i południa kaplice z dachami dwuspadowymi. W narożu północno-zachodnim trójkondygnacyjna wieża zwieńczona ostrosłupową iglicą pokrytą blachą. Na przecięciu nawy i prezbiterium, w kalenicy sygnaturka. Dachy kryte dachówką ceramiczną karpiówką. Elewacje w większości otynkowane, naroża, gzymsy, fryzy i elewacje wieży ceglane. Otwory okienne prostokątne zamknięte łukiem ostrym, w kaplicach blendy. Główne wejście w ostrołukowym portalu ujętym w dwie półkolumny tokańskie. Wnętrze jednonawowe nakryte stropem dekorowanym współczesną polichromią. Kościół wielokrotnie remontowany,

zachowany. Ostatni remont w latach 2024-2025 (remont więźb dachowych wraz z wymianą pokrycia nad prezbiterium oraz nad starą i nową zakrystią). Planowane są roboty w zakresie renowacji tynków elewacyjnych i wykonanie izolacji fundamentów.

Teren przykościelny ogrodzony jest murem, z bramą od strony południowo-zachodniej z k. XIX w. Brama murowana z cegły, otynkowana, trójprielotowa, część środkowa wyższa. Filary czworoboczne z trójkątnymi profilowanymi naczółkami zwieńczone ostrosłupowymi sterczynkami. Pomiędzy filarami metalowe wrota i furtki. Przęsła wzmocnione słupkami wysuniętymi z lica muru, zwieńczone daszkami. Na terenie przykościelnym murowana dzwonnica z 1958 r.

Na zachód od kościoła znajduje się plebania wzniesiona w pocz. XX w. Budynek murowany z cegły na cokole z kamienia, otynkowany, założony na planie prostokąta, z gankiem od południa zwieńczonym trójkątnym szczytem, parterowy, nakryty dachem naczółkowym pokrytym blachą.

Parafia w Psarach erygowana została w XIV w. Kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP wspomniany był już w dokumentach z 1443 r. Obecny kościół wzniesiony został w latach 1911-1913 wg projektu Jarosława Wojciechowskiego. Budowla murowana z cegły, otynkowana, na podmurówce z kamienia, założona na planie wydłużonego prostokąta. Prezbiterium o szerokości nawy głównej, zamknięte prosto z nieznacznie ściętymi narożami. Nawa główna nakryta wysokim dachem czterospadowym, nawy boczne dachami pulpitowymi. Po obu stronach prezbiterium kaplica i niewielkie pomieszczenie magazynowe, po stronie zachodniej wysoka wieża z dzwonnica na rzucie kwadratu, nakryta dachem dwuspadowym zwieńczona iglicą. W kalenicy sygnaturka z daszkiem czterospadowym na czterech kolumnach. Dachy kryte blachą miedzianą. Wnętrze trójnawowe o układzie bazylikowym z dwuprzęsłową nawą główną. Nawa główna i prezbiterium nakryte sklepieniem kolebkowym, w nawach bocznych kolebka oparta na łuku odcinkowym. Wejście główne w szerokiej wnęce poprzedzone rodzajem portyku w formie ryzalitu podpartego na konsolach. Otwory okienne i drzwiowe prostokątne. Kościół wielokrotnie remontowany, utrzymany w dobrym stanie. W 2025 r. wykonano prace konserwatorsko-restauratorskie przy stolarce drzwiowej zewnętrznej oraz przebudowę schodów zewnętrznych.

Od strony północnej, południowej i wschodniej teren kościelny ogrodzony murem z cegły, otynkowanym z pocz. XX w.. Przęsła wzmocnione słupkami

wysuniętymi z lica muru, zwieńczone daszkami. Od strony zachodniej ogrodzenie współczesne.

Folwark Żeroniczki usytuowany był po zachodniej stronie drogi z Przykony do Dobrej. Z dawnego założenia zachował się dwór, zabudowa gospodarcza w większości rozebrana, trzy pozostałe budynki przebudowane, zaadaptowane do nowych funkcji po 1994 r. Park zachowany w stanie szczątkowym.

Dwór obecną formę uzyskał na przełomie XIX i XX w. Jego starsza, zachodnia część wzniesiona została w stylu neobarokowym w 3 ćw. XIX w. z niesymetrycznie umieszczonym ryzalitem od frontu, z wystawką o spływach wolutowych, nakryta dachem mansardowym pokrytym dachówką ceramiczną, podpiwniczona, na cokole z kamienia. Część wschodnia z XIX/XX w. elewacją frontową zwróconą na południe, z głównym wejściem umieszczonym w portyku wspartym na dwóch parach kolumn zwieńczonych trójkątnym frontonem, nakryta dachem łamanym polskim. Otwory okienne w profilowanych opaskach.

Pomimo postępu technicznego i szybko zachodzących zmian społeczno-gospodarczych, na terenie gminy Przykona dość licznie zachowało się wiejskie budownictwo drewniane. Pojedyncze domy, ujęte w gminnej ewidencji zabytków, znajdują się w Bądkowie Drugim, Gąsinie, Kaczkach Plastowych, Paulinowie, Przykonie, Sarbicach, Smulsku, po kilka w Ewinowie, Posoce i Radyczynach. Budynki wzniesione od XIX w. do I. 30 XX w. najczęściej w konstrukcji mieszanej, sumikowo-łatkowej i zrębowej z wiązaniami *na jaskółczy ogon*. Budynki wolnostojące, parterowe, o prostokątnym zarysie planu, nakryte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką, blachą i eternitem. Szczyty oszalowane deskami w układzie pionowym. Część domów z niewielkimi gankami osłaniającymi otwór wejściowy. W wielu domach zachowana pierwotna stolarka okienna i drzwiowa.

Jedyny na terenie gminy wiatrak koźlak w Posoce wzniesiony został w 1856 r. Nieczynny od 1950 r., pozbawiony urządzeń młyńskich. Drewniany, na planie prostokąta w proporcjach zbliżonego do kwadratu (5,46 x 6,06 m), konstrukcji słupowej stężonej w płaszczyźnie ścian poziomymi ryglami i krzyżującymi się zastrzałami, ściany szalowane deskami w układzie pionowym. Trójkondygnacyjny, niepodpiwniczony (parter w postaci nieużytkowanego przyziemia zajętego przez konstrukcję kozła). Dach dwuspadowy z naczółkiem od strony nawietrznej, pokryty blachą, po przeciwnej stronie naczółka trójkątny szczyt wysunięty przed lico ściany wsparty na dwóch zastrzałach. Brak śmig.

W elewacji tylnej, w drugiej kondygnacji, na wspornikach oparty jest fragment balkonu.

Budynek znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. Podstawowym problemem jest fakt zsunięcia się podwalin z fundamentów co spowodowało przechylenie się całego obiektu i grozi obecnie przewróceniem się wiatraka. Żerowiska szkodników doprowadziły do częściowej degradacji drewnianych elementów konstrukcyjnych. W złym stanie znajduje się szalunek zewnętrzny. Pokrycie dachu nieszczelne, skorodowane.

W czerwcu 2025 r. planowane jest rozpoczęcie remontu wiatraka, który obejmie m.in. wykonanie fundamentów pod podwalinami, naprawę, dezynsekcję i impregnację elementów konstrukcyjnych, montaż nowego szalunku ścian, rekonstrukcję skrzydeł drzwiowych, balkonu i schodów zewnętrznych, założenie nowego pokrycia dachu z blachy płaskiej tytanowo - cynkowej.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze. Na pożary, kradzieże, akty wandalizmu narażone są głównie zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów sakralnych. Dużym zagrożeniem dla zabytków ruchomych są także zaniedbania obiektów przez brak sprawowania nad nimi opieki, zaniechania wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie

technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyzm obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. niekontrolowana wycinka drzew, nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Przykona wykonała i przyjęła w 2012 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków podlega okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2026 r. zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Przykona na lata 2025-2028” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Gminy,

- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoliconych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr 0007.25.2024 Rady Gminy Przykona z dnia 25 czerwca 2024 r.; w 2024 r. Gmina wsparła finansowo remonty kościołów w Boleszczynie i Psarach oraz wiatraka koźłaka w Posoce,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich lub robót budowlanych

przy zabytkach nie będących własnością Gminy,

- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej, (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki, oświetlenie),
- coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej,
- pomoc w pozyskiwaniu funduszy na rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych poprzez tworzenie gospodarstw agroturystycznych i zagród edukacyjnych.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji

dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Przykona, ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, bogata flora i fauna, obiekty architektury sakralnej i mieszkalnej, w tym obiekty drewniane, wielość małych obiektów kultowych, ślady wielokulturowości, tradycja ludowa pielęgnowana przez miejscowe KGW i zespół ludowy *Zgoda*, zagospodarowane tereny pokopalniane przy zbiorniku „Przykona” i organizowane na nim imprezy dla wodniaków, dostępność komunikacyjna, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy.

Przez teren gminy przebiegają szlaki turystyczne, stanowiące formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Np. szlaki Panorama, przebiegające przez gminę, należą do systemu szlaków wytyczonych przez Starostwo Powiatowe w Turku. Nadwarciański szlak rowerowy został utworzony przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu, część szlaków zaproponowała LGD Turkowska Unia Rozwoju „T.U.R”. Szlaki te, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, wiodą do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, z uwzględnieniem obiektów zabytkowych i cennych terenów przyrodniczych, wymienionych

w poprzednich rozdziałach, wraz z przekształconymi przez przemysł wydobywczy – PAK Kopalnię Węgla Brunatnego Adamów S.A.

- ❖ **SZLAK ROWEROWY „Panorama”**, dydaktyczny, koloru niebieskiego, o łącznej długości ok. 160 km, okala miasto Turek i biegnie przez wszystkie gminy powiatu tureckiego, w tym obejmują gminę Przykona etapy szlaku o nazwach:

1. *Doliną rzeki Kiełbaski, obejmuje miejscowości:* Turek, Korytków, Chlebów, Laski, Rogów, Kaczki Plastowe, Kaczki Średnie, Marianów-Kolonia, Kowale Księżę, Turkowice, Turek.
2. *Doliną rzeki Teleszyny, szlak wiedzie przez:* Turek, Korytków, Chlebów, Laski, osadnik Gajówka, Psary, Przykonę, Bądków Pierwszy, Stefanów, Żeronice, Ugory, Długą Wieś, Dobrą, Czajków, Potworów, Mikulice, Stefanów, Gąsin, Kaczki Plastowe, Rogów, Laski, Chlebów, Korytków, Turek.
3. *Szlak jezior powiatu tureckiego, przebiega przez:* Turek, Korytków, Chlebów, Laski, osadnik Gajówka, Psary, Przykonę, Zimotki, Dąbrowę, Słomów Kościelny, Młyniska, Paulinów, Posokę, Kuźnicę Janiszewską, Koźmin, Głowy, Janiszew, Brudzew.

- **„NADWARCIAŃSKI SZLAK ROWEROWY”**, o łącznej długości 257 km, należy do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, odcinek wschodni koloru niebieskiego, utworzony w 2005 r., wiedzie od Poznania do zbiornika retencyjnego Jeziorsko. Prawie na całej długości trasa biegnie nadwarciańskimi wałami i łęgami, z unikalną florą i fauną, które leżą w obszarze NATURA 2000 „Dolina Środkowej Warty”.

- **SZLAK KONNY „Brunatna Ścieżka”** – obejmuje tereny gminne.

- ❖ **SZLAK NAJWYŻSZYCH WZNIESIEŃ OBSZARU LGD T.U.R.**, dł. 62 km – trasa pokazująca punkty widokowe i najwyższe wzniesienia na obszarze działania T.U.R., wiedzie przez tereny pokopalniane i ciekawe przyrodniczo, w tym przez tereny gminy Przykona i obejmuje kościół w Przykonie, hałdy pokopalniane, zbiornik wodny „Przykona” i punkt widokowy przy drodze Laski-Psary na osadnik „Gajówka”.

- ❖ **KRAJOBRAZ NATURY, KRAJOBRAZ PRZEMIAN**, dł. 28 km, trasa: Turek- Przykona- Uniejów, obejmuje oprócz zbiorników pokopalnianych również kościół Nawiedzenia NMP w Psarach i Uroczysko Radyczyny.

- ❖ SZLAK NAJPIĘKNIEJSZYCH KOŚCIOŁÓW OBSZARU LGD T.U.R.,
dł. 116 km, trasa obejmuje obiekty sakralne ziemi tureckiej, w tym kościół
NMP w Psarach.

Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt np. tematyczny szlak kulturowy, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią, miejsca kultu czy wydarzenia historyczne. Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do utworzenia ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj okazami chronionej flory i fauny, zaprezentowanymi np. na fotogramach, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład realizacji idei tzw. birdwatchingu i turystyki fotograficznej lub walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane czy wildlifewatching – podglądanie świata przyrody, a tereny pokopalniane przy zbiorniku „Przykona” do utworzenia tras nordic walking czy narciarstwa biegowego.

Gmina mogłaby także wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawami odkrywców, warsztatami edukacji regionalnej i aktywnego wypoczynku. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie - łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym – np. pamięć o terenach walk z hitlerowskim najeźdźcą w Czarnym Lesie czy legenda o utopionym weselu w leśnictwie Czarny Las, zaktywizować lokalną społeczność poczynawszy od młodzieży szkolnej po seniorów.

To tylko niektóre z możliwości wypromowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Gmina mając sama mniejsze możliwości w partnerstwie z innymi gminami może się podjąć takiego zadania. Możliwość taką stwarza LGD Turkowska Unia Rozwoju - „T.U.R.”, do której należy m.in. gmina Przykona, a wśród celów jej działania są m.in. ochrona, zachowanie, udostępnianie, promocja dziedzictwa historyczno-

kulturowego obszaru, integracja, wsparcie infrastruktury turystycznej, itp.

Ponadto, przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i organem ochrony zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Na terenie gminy działalność agroturystyczna, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, a jej przykłady znajdziemy w miejscowościach: Bądków Drugi „U Pawlaków”, Rogów „Zamek” czy Smulsko, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Przykona wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony

dziedzictwa kulturowego,

- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;

- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie m.in. z następujących źródeł:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

3. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

5. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów

(w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

6. Powiat Turecki

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Tureckiego określone zostały w Uchwale Nr LIV/342/2006 Rady Powiatu Tureckiego z dnia 24 października 2006 r.

7. Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027

Fundusze na ochronę zabytków pozyskać można w ramach 3 zidentyfikowanych celów szczegółowych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego. W ramach celu szczegółowego Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego.
2. Konserwację zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.
3. Inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury).
4. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).
5. Rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury.

Finansowanie dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie także przez cel szczegółowy Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR), a zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na zdegradowanych obszarach m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (ZIT, IIT) oraz mechanizmu

porozumienia terytorialnego.

Ponadto finansowanie dziedzictwa kulturowego nastąpi w ramach celu szczegółowego Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie (EFRR). Zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na wiejskich obszarach zdegradowanych m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

8. Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FENIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Dotacje zostaną przeznaczone na infrastrukturę kultury i turystyki kulturowej. W ramach działań będą wspierane inwestycje o ponadregionalnym oddziaływaniu mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne. Osiągnięcie ww. celu zostanie zapewnione poprzez wsparcie w dwóch obszarach:

1. Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej);
2. Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.